

detectio, quæ mentium, idearum et scientiarum ingentem excitarunt agitationem, ac veluti convulsionem quamdam non semper ad meliora declinantem; 6.º adventus Græcorum sapientium, qui, e Constantinopoli ejecti, in Europæ regnis constiterunt, ubique diffundentes nomina, libros ac doctrinam veterum Græcorum et orientalium scriptorum.

CAPUT SEXTUM

SECUNDI PERIODI TERTIA EPOCHA. SEU UNIVERSÆ

PHILOSOPHIÆ SEXTA ÆTAS.

PHILOSOPHIA MODERNA.

Nemo est, qui nesciat, juveni catholico atque tyroni christianæ philosophiæ non parum interesse, exactam pleniorē notitiā accipere philosophiæ modernæ. Siquidem absque ejusmodi notitiā, nec poterit tuto et recta ratione eandem dijudicare, nec (quod fortasse præcipuum existit in re hac) errores et pericula systematum acatholicorum, quibus eadem scatet, vitare, nec demum traditionem, motum et vicissitudines philosophiæ christianæ postremis hisce sæculis tenere et agnoscere.

Quæ quidem nos præ oculis habentes, in ejusmodi philosophia exponenda paulisper immorabimur, ita tamen ut elementarii operis naturam, objectum et conditionem oblivioni minime tradamus. Hæc porro major elucidatio distinctionem seu divisionem argumenti per articulos et paragraphos exoptulat.

ARTICULUS PRIMUS.

Transitus a philosophia scholastica ad modernam.

§ I

Philosophia transitionis.

Conditiones et causæ superiori paragrapho enumeratæ effecerunt, ut philosophia specialem statum obtineret a dimidio sæculi XV ad finem usque XVI, qui status *periodus transitoria* non immerito posset nuncupari, quoniam eo tempore humana mens vires suas quaquaversum exeruit, varias multiplicesque vias in philosophicis arripiendo. Nos porro brevitati et claritati consulentes, philosophos hujus periodi ad quinque clases revocamus. Quarum prima eorum est, qui aut platonismo adhæserunt, aut Aristotelem oppugnare; secunda eorum, qui aristotelismo puro adhæserunt; tertia eorum, qui eclecticam viam secuti sunt, sistemata aut scholas varias varie permixcentes, ita tamen ut magis aut minus vel ad pantheismum, vel ad sensualismum, vel ad scepticismum declinarint; quarta eorum, qui mysticismum amplexati sunt; quinta eorum, qui philosophiam scholasticam vitis purgare, eamque instaurare et perficere studuerunt. Itaque,

1.º Ad primam classem pertinent

a) *Georgius Gemistus* seu Plithon, natus Constantinopoli 1438, et ad Concilium Florentinum missus; atque *Bessarion* Gemisti discipulus, socius ejusdem in Concilio Florentino, ac tandem Romanæ Ecclesiæ Cardinalis renuntiatus.

b) *Marsilius Ficinus*, qui, Florentia 1433 natus, ac princeps et præsidens Academiæ platonice a Cosma de Medicis datus, moritur 1496. Græcæ linguæ apprime peritus, non Platonis modo, sed neoplatonicorum etiam opera multa lati-

ne reddidit, platoniam philosophiam summis extollens laudibus.

c) Doctrinam et scholam Aristotelis refellere ac detrudere aggressus est *Petrus Ramus* (La Ramée), in Galia 1515 natus, qui post varias vitæ vicissitudines interfectus fuit Parisiis 1572. In operibus, quæ inscribuntur: *Institutiones Dialecticæ* et *Animadversiones Aristotelicæ*, totus est in Aristotele refellendo et Scholasticis contemnendis. Ramum in hac parte imitatus est *Franciscus Patrizzi*, in Illirico natus 1529.

2.º *Aristotelismo puro* adhæserunt:

a) Inter Græcos, *Georgius Trapizuntinus*, natus 1396; et alius *Georgius Scholarius*, qui et *Genadius* solet nuncupari. Hi adversus platoniam doctrinam Aristotelis acriter tueri et propugnare aggressi sunt.

b) *Petrus Pomponatius*, Mantuæ natus 1462, et Bononiæ mortuus 1524, præcipuus est inter Latinos, qui Aristotelis doctrinam non solum vehementer tuitus est, sed exaggeravit etiam ac contorsit, errores graves contra rationem atque fidem edocens. Scripsit inter alia: *De Facto, Libero Arbitrio et Prædestinatione—De Immortalitate Animæ—De Incantationibus*, in quibus non pauca erronea, habet¹. Aristotelismum tuiti sunt etiam *Cæsar Cremonini*, natus 1552 et mortuus 1630, et *Jacobus Zabarella*, Patavii natus ac 1589 mortuus.

3.º Eclecticam viam magis aut minus amplexati sunt:

a) *Joannes Picus* princeps Mirandulæ, anno 1463 natus et mortuus 1494, qui philosophiam Platonis cum doctrina Aristotelis conciliare est aggressus, quod opus perficere immatura morte impeditus est². Nepotem habuit *Joannem Franciscum*, qui eum in philosophicis secutus est.

¹ "Según él, por la sola razón no puede probarse que el alma deba ser inmortal. Citando sobre esto á Santo Tomás, refiere las razones del Santo Doctor, y las combate con sofismas., Bouvier, *Hist. de la Filos.*, t. II, pag. 32.

² Mira sunt, quæ de viro isto narrantur: "A la edad de veinte

b) *Jordanus Bruno* et *Andreas Cesalpini*, qui propria et aliena placita permixcentes, ad pantheismum declinaverunt; primus quidem ad pantheismum eleatico-neoplatonicum¹: alter vero ad pantheismum psychologicum, affinem ei, quem docuerat Averroes. Bruno natus est Nolæ prope Neapolim circa dimidium sæculi decimi sexti: ordinem Prædicatorum est amplexus, quem deseruit; vel ante vel post emissam professionem, atque post varias vitæ vicissitudines, flammis traditus est Romæ tamquam hæreticus anno 1600.

c) *Bernardinus Telesio*, in regno neapolitano 1508 natus, qui eclecticam viam ita tenet, ut ad empyrismum et atomismum Democriti vehementius declinet. Hunc postea quodammodo secutus ac imitatus est *Petrus Gassendi*, in Galia 1592 natus, qui philosophiam atomisticam Epicuri instaurare aggressus est. Ejus præcipua opera sunt: *Syntagma philosophiæ Epicuri, cum refutationibus dogmatum, quæ contra fidem christianam ab eo asserta sunt.*—*Philosophia Epicuri.*—*Animadversiones in decimum librum Diogenis Laertii.* Helvetii doctrinam summopere suspexit et laudavit:

y cuatro años se fué á fijar en Roma, único teatro que le pareció digno de su nacimiento, de su capacidad y de su ciencia. Queriendo brillar en aquella capital de un mundo desconocido, redactó una tesis titulada *De omni scibili*, conteniendo novecientas conclusiones tomadas de diferentes autores antiguos y modernos, escolásticos, latinos, griegos, hebreos, caldeos, egipcios, etc., y otras quinientas formuladas por él mismo. Hizo fijar esta tesis, la mandó á las más célebres Academias de Europa, y se comprometió á sostener públicamente cuanto en ella se contenía. Invitó á los sabios de todos los países á que acudiesen á argüir contra él ofreciéndoles además pagar los gastos del viaje., Bouvier, *Ibid.*, pag. 17.

¹ "Le système de Bruno, ait Tennemann, n'est autre chose que la doctrine des Eleates et de Plotin, epurée et développée; c'est un pantheisme, qu'on a souvent donné à tort pour atheisme, exposé avec une force entraînant de persuasion et une grande richesse d'imagination., *Manuel cit.*, t. II, pag. 46.

unde jure merito haberi potest tamquam unus e parentibus et asseclis philosophiæ sensualisticæ.

d) *Montaigne* (Michael), gallus scriptor, qui, anno 1533 natus, mortem oppetivit 1592. Auctor hic in opere, cui titulus: *Tentamina* (Essais), ad scepticorum palatum non raro loquitur, atque sceptica principia frequenter spargit. Atque eundem in re hac secutus atque imitatus est Petrus Charron, Parissiis anno 1541 natus et ibidem mortuus 1603.

c) *Sanchez* (Franciscus), Baccaræ in Lusitania anno 1562 ex parentibus Judæis probabiliter natus, qui, insignis medicus evadens, hanc scientiam Tolosæ et apud Montempesullanum professus fuit, atque in priori civitate vitam cum morte commutavit anno 1632. Præter opera quædam medica, scripsit librum, cui titulus: *De multum nobili et prima universali scientia: Quod nihil scitur*; quo in opere universalem ferme scepticismum sectatur atque tuetur. In ipsa operis præfatione aperte significat et ostendit, se scepticismo adhærere, hominem veritatem certo assequi non posse; immo vero fatetur, se non alium scopum sibi proposuisse in opere conscribendo, nisi id ipsum demonstrare¹: quapropter jure me-

¹ Ecce quædam ipsius verba ex præfatione ea desumpta: "A prima vita, naturæ contemplationi addictus, minutim omnia inquirebam; et quamvis initio avidus animus sciendi, quocumque oblato cibo contentus esset, utcumque, post modicum, tamen tempus, indigestione prehensus remove cœpit omnia. Quærebam jam tunc, quid illi darem, quod et perfecte amplecteretur et fueretur absolute; nec erat, qui desiderium impleret meum. Evolvebam præteritorum dicta, tentabam præsentium corda, idem respondebant; quod tamen mihi satisfaceret omnino nihil... Quo magis cogito, magis dubito. Despero: persisto tamen. Accedo ad doctores, avide ab iis veritatem expectaturus. Quisque sibi scientiam construit ex imaginationibus tum alterius, tum propriis; ex his alia inferunt... quosque labyrinthum verborum absque aliquo fundamento veritatis produxerunt... Tu igitur, quisquis es ejusdem mecum conditionis temperamentique, qui de rerum naturis sæpissime tecum dubitasti, dubita modo mecum... Nec proinde tamen veritatem tibi omnino polliceor ut qui

rito haberi posse tamquam præcipuus doctor et parens recentioris scepticismi.

f) *Justus Lipsius*, natus in Belgio 1547, et mortuus 1606, qui ad stoicismum declinavit, eumque redintegrare aggressus est; quam etiam tenuit *Scioppius* (Gaspar Schopp), natus in Germania 1576.

4.° Scholam mysticam coluerunt:

1.° *Nicolaus Cusanus*, sanctæ romanæ Ecclesiæ Cardinalis, prope Treverim in Germania natus 1401, et mortuus 1464. Auctor est operis, cui titulus: *De docta Ignorantia*,
2.° *Joannes Reuchlin* germanus et ipse, natus 1455, et mortuus 1522, qui scripsit: *De Arte Cabalistica*, et tractatum: *De Verbo mirifico*; 3.° *Agrippa* (*Henricus Cornelius*), Coloniae 1487 natus, et 1535 mortuus, qui, inter alia, scripsit opera, quæ inscribuntur: *De Vanitate scientiarum* et *De Philosophiæ occulta*, in quibus mysticismum et magiam prosequitur et extollit; 4.° *Paracelsus* (*Philippus Bombast de Hohenheim*) apud Einsielden in Helvetia natus 1493, et mortuus 1541, qui medicinam, chimiam ac philosophiam, sub formis astrologicis, magicis et mysticis tradidit; 5.° *Hieronymus Cardan*, Ticini in Italia 1501 natus, et Romæ mortuus 1576; 6.° *Robertus Flud*, medicus anglus, natus 1574 et mortuus 1627; auctor operis, cui titulus: *Historia mosaica*, et alterius, quod inscribitur: *Historia macro et microscopi metaphysica, physica et technica*; 7.° *Jacobus Böhme*, natus in Görlitz 1575, et mortuus 1624, qui, primum sutoriæ arti, deinde meditationi et solitudini deditus, mysticismo et illuminismo adhæsit, quibusdam etiam conscriptis operibus, quæ inscribuntur: *De Anima—De Incarnatione*, et aliud magis celebratum, cui titulus: *Aurora*.

Quinto loco veniunt hi, qui scholasticæ philosophiæ re-

eam ut alia ignorem: nec eam arripere speres unquam aut sciens tenere; sufficiat tibi, quod et mihi, eandem agitare. Hic mihi scopus, hic finis est.

formationem aut instaurationem promoverunt, de quibus ut sigillatim et fusius dicatur sit

§ II

Philosophi qui scholasticæ philosophiæ instaurationem pertentant.

Non defuere in hac periodo agitationis philosophicæ ac litterariæ viri præstantissimi, qui, dum agnoscebant veritatem, perfectionem doctrinæ, et utilitatem philosophiæ scholasticæ, ejusdem defectus et vitia simul agnoscebant et damnabant. Quapropter, ut erant viri non partium studio et imaginationis æstu abrepti, sed prudentes et amore veritatis acti, præfatis defectibus medendis ac vitiis exulandis incubuerunt: scholasticam philosophiam non destruere et eradicare, ut alii, sed instaurare potius et perficere curantes et volentes. Quos inter viros eminent:

a) *Cajetanus* (Thomas de Vio), Ecclesiæ cardinalis ex ordine Prædicatorum, Cajetæ in Italia 1469 natus, et Romæ mortuus 1534. Etenim in conscriptis operibus philosophicis et theologicis, si non omnia, et certe plurima præcedentium Scholasticorum vitio devitat. Eum tamen in re hac superavit

b) *Franciscus Suarez*, Granatensis, e Societate Jesu, natus 1548 et mortuus 1617, qui in egregio opere, quod inscribitur: *Disputationum metaphysicarum*, etc., universam ferme philosophiam pertractat, exclusis magna ex parte defectibus, qui in methodum scholasticam irrepserant.

Præter duos hosce, fere alii, qui, non philosophica scribendo, sed defectus et vitia Scholasticorum vehementer designando et improbando, in scholastica philosophia instauranda adlaborarunt; quod quidem effecerunt, præter alios,

c) *Desiderius Erasmus*, nauus Roterodami 1467, et mortuus 1536, qui scholasticæ philosophiæ vitia non solum ostendit et improbavit, sed exaggeravit etiam, ac nimis acri-

ter et libere ¹, pro conditione proprii ingenii, pertrinxit. Verius, utilius ac moderatius eandem rem prosecutus est

d) *Melchior Canus*, insignis theologus ex ordine Prædicatorum, in oppido Tarancon natus 1520, qui Toleti e vivis excessit. Siquidem, in egregio et notissimo opere: *De Locis theologicis*, non semel, pro data oportunitate, scholasticæ et scholasticorum defectus et vitia detegit et carpit, simulque viam indicat, qua philosophiam pergere oportet.

Notum quippe est, eximium scriptorem hispanum non semel irridere, atque vehementer improbare praxim Scholasticorum illorum, qui de universalibus, de nominum analogia, de maximo et minimo, aliis hujusmodi, longas disputationes texuerunt tegebantque ². Quin etiam vehementer adlaboravit pro convellendo et eradicando præjudicio illo, quo non pauci Scholastici abripiabantur, dum Aristotelis sententias et opinioniones oraculi loco habebant. «Non enim æquum est, scribit ³, ut apud Christi discipulos tantum ethnici unius auctoritas possit, ut etiam sine ratione vincat... sed cum plerique ab illo (Aristotele) non aliter atque ab oraculo pendere videantur... minuenda est hæc opinio, ne ab hujus philosophi placitis dissentire piaculi loco sit.» Nec quoad Aristotelem modo, sed universim quoad omnes scriptores, ipsosque theologiæ principes, moderamen et crism adhibenda docet Melchior Canus. Quocirca, hæc, præter alia, scribit ⁴: «Refert certe in quacumque arte plurimum, unum in illa excellentem auctorem legere, cui potissimum te addicas. Nullus tamen, quamlibet eruditus, sentiendi tibi et dissentendi auctor futurus est. Nemo enim fuit omnium, qui non ut homo interdum allucinetur.» Et alibi ⁵: «Qua

¹ Namque ipsemet de seipso ita loquitur: «Ut ingenue, quod verum est, fatear, sum natura propensior ad jocos quam fortasse deceat, et linguæ liberioris quam nonnumquam expediat.»

² *Vid. de Locis theol.*, lib. 9.º, cap. vii.

³ *Op. cit.*, lib. 10, cap. v.

⁴ *Vid. de Locis theol.*, lib. 10, cap. v.

⁵ *Ibid.*, lib. 9.º, cap. vii.

in re etiam in theologia multa peccantur, ut illi, qui Divi Thomæ, Scotique opiniones vel indiscussas amplectuntur, proque his non aliter pugnant ac pro aris et focis»¹.

Hæc tamen omnia peragit Canus congrua moderatione et sobrietate, scholasticæ philosophiæ, nimirum, veritatem et utilitatem defendendo et propugnando, quin ejusdem vitia atque defectus nimis exaggeret; secus ac effecit laudatus Erasmus, cui in re hac accommodari potest effatum illud ipsi a quodam critico applicatum: *Damnatus in plerisque, suspectus in multis, caute legendus in omnibus.*

Præter hucusque recensitos, in philosophiæ Scholæ instauranda et perficienda, ratione magis scientifica ac universaliori, adlaborarunt Ludovicus Vives et Thomas Campanella: quandoquidem, hi philosophiam tradiderunt, in qua, a defectibus et vitiis scholasticæ declinantes, ejusdem simul veritatem atque dogmata præcipua conservarunt et propugnarunt, prout eorum opera intuentibus facile patebit. Atque ut de hisce summis viris quidpiam proferamus:

A) *Ludovicus Vives* Valentiniæ Edetanorum in Hispania natus est anno 1492, atque ut erat vir maximi ingenii, eximius evasit omni ferme disciplinarum genere, prout ejus opera satis aperte ostendunt. Mariæ Angliæ reginæ magister extitit, ac in academia Lovaniensi publice ad plures annos docuit, ibidemque moritur anno 1540. Ejus doctrina philosophica hæc, inter alia, continet:

1.º Quoad philosophiam ejusque methodum:

a) Philosophiæ, quæ certe reliquis naturalibus disciplinis et artibus supereminet, ita operam dare oportet, ut vitemus

¹ Melchiori Cano adstipulatur in re hac Alfonsus de Castro, insignis ejusdem sæculi theologus Ord. Min., cujus ecce verba: "Ego enim misserrimam hanc dicerem servitutem, sic esse humanæ sententiæ addictum, ut non liceat ullo modo illi repugnare: qualem patiuntur hi, qui se tantum Beati Thomæ, aut Scoti, aut Occam dictis subjiciunt, ut ab eorum placitis, in quibus jurasse videntur, nomina sortiantur.", *Contra Hæres.*, lib. 1.º, cap. VII.

disputationes, pugnas ac vitia ea, quæ vanitati fovendæ potius, quam veritati detegendæ prosunt: ejus porro tamquam præcipuam partem ac finem habebimus religionem, «quam a Deo ipso accepimus... hæc sola reducit nos ad originem, a qua egressi sumus»¹, et ad quam tendimus, nec est alia hominum perfectio; quandoquidem, hoc demum est perfici unum quodque, finem, cui conditum est, nancisci.»

b) Quod attinet ad dialecticam, «non est in ea plus operæ insumendum»², quam satis est ad cæterarum artium ministerium;... itaque tanta est dialecticæ artis accipienda cognitio, quantum sat est ad efficiendum, ne illius ignoratio in reliquis artibus nobis officere queat.»

c) Non solum in physicis, sed «in omni philosophia, quæ est de natura... initio exhibenda sunt facillima, id est, sensibus ipsis pervia; hi sunt enim ad cognitionem omnem aditus»³.

2.º Quoad Deum et mundum:

a) Deus omnimoda infinitate gaudet; «nam si finitus est ac limitatus»⁴, velim scire, quis ei limites præfixit? Quinimmo, Dei infinita potentia constat, sive mundus ponatur æternus, sive non; nam «si æternus est»⁵, declaratur conservatione per tempus infinitum sine lassitudine; sin aliquo temporis principio est exortus, infinita virtus ostenditur productione ex nihilo.»

b) Est autem Deus «per se felicissimus»⁶, nec felicitatem suam aliunde accipit, nec vices ullas sentit felicitatis, ut vel loco aliquo vel tempore quidquam felicitati accedat, aut decedat: una essentia, una beatitudo, simplex, et sui semper similis.»

c) Mundum ex nihilo condidit Deus; idque libere, non

¹ *De Tradendis Discip.*, lib. 1.º, cap. II.

² *In Pseudo-Dialect.*, pag. 58, t. III, edit. Mayans.

³ *De Trad. Disc.*, lib. 4.º, cap. I.

⁴ *De Prima Philosoph.*, lib. 2.º, pag. 264.

⁵ *Ibid.*, pag. 295.

⁶ *Ibid.*, lib. 3.º, pag. 287.

necessario aut naturaliter. Quinimmo etiam, Deus non solum est «actionum suarum compos et dominus,» sed dicendum ¹, «in eo esse fontem libertatis purum,» a quo profluit «libertas profecto nostrarum functionum, et libertas spirituum omnium.»

d) Porro, «causa condendi mundi efficiens fuit ejus bonitas, finis beatitas... quocirca perfectiones, quæ sunt in Deo, communicantur rebus conditis, et ex illis sunt perfectiones, sed imperfectæ, si cum eisdem conferantur in Deo existentibus» ².

e) Æternitas adjudicanda est mundo, non solum quoad formam, sed etiam quoad materiam; «quocirca, non est quidem æterna materia, semel tamen cuncta est producta... et nihil materiæ perit» ³.

3.º Quoad hominem:

a) «Hominem Deus in hoc mundo collocavit, instruitque, quibus opus esset ad nascendam felicitatem immortalem; ergo perfectus est homo Deo, qui ad hunc modum est adornatus; perfectus vero sibi, qui jam æternitate perfruitur... perfectus est nemo, quandiu ævum hoc degit, sed vir bonus, qui in stadio sese exercet pietatis» ⁴.

b) Homo est substantia coalescens et corpore organis instructo, et anima rationali, quæ «supremum locum obtinet, et quæ inferiores omnes vi sua continet.» Siquidem, tria existunt «animarum genera, nempe, vegetatrix, sentiens, cognoscens sive cogitans» ⁵.

c) In homine, non secus ac in reliquis viventibus, unica est anima. Hæc porro essentialiter ab animis brutorum distinguitur; nam «animas brutorum orbas esse rationis, ex figura ipsa formæ, totoque corpore facile est colligere.» Ni-

¹ *De Prima Philosoph.*, lib. 2.º, pag. 267.

² *Ibid.*, lib. 3.º, pag. 287 et 291.

³ *Ibid.*, lib. 2.º, pag. 216.

⁴ *Ibid.*, lib. 3.º, pag. 286.

⁵ *De Anima*, lib. 1.º, pag. 338.

hilominus tamen, «si discursus est transitus aliquis ab aliquo in aliud, dubitandum non est, quin discurrant muta, si per collationem a minus notis progressus ad magis nota, vel ab uno ad aliud ex illo dependens aut sequens, manifestum est non discurrere» ¹

d) Tam in homine, quam in animali, præter quinque sensus externos, «qui a Deo tributis sunt animali ² ad salutem ipsius», existunt alii interni, imaginatio et phantasia, sensus communis, «quo judicantur sensibilia absentia, et discernuntur ea, quæ variorum sunt sensuum», æstimativa et memoria.

Jam vero, «hæ sensuum, sive exteriorum, sive interiorum facultates supremæ sunt in brutis ³, in homine vero menti inserviunt. Ast etenim «hominis anima, qua est hominis, ex tribus constat præcipuis sive functionibus, sive facultatibus... hæ autem sunt mens sive intelligentia, voluntas ac memoria, in quibus relucet imago divinæ Trinitatis» ⁴.

b) *Thomas Campanella*, Stili in Calabria natus 1568, ante decimum sextum ætatis annum ordinem Prædicatorum amplectitur, ubi eximius evasit philosophus, atque post varias insolitasque vitæ vicissitudines, moritur Parissii 1639. Porro, hic philosophus

1.º Disciplinis cunctis philosophicis, physicis ac mathematicis apprime quidem fuit peritus; at nimio imaginationis æstu abreptus, non omnes profunde penetravit, atque erronea quædam docuit, ex. gr., mundum ejusque partes sensu quodam esse prædita.

2.º Aristotelis philosophiam ad exaggerationem usque oppugnavit: scholasticam tamen, prout a D. Thoma tradita et evoluta fuerat, tuitus est, cujus etiam præcipua dogmata

¹ *De Anima*, lib. 2.º, pag. 358.

² *Ibid.*, lib. 1.º, pag. 321.

³ *Ibid.*, pag. 329.

⁴ *Ibid.*, pag. 342.